

УДК 911.3 (477): 338

СИСТЕМНИЙ РОЗВИТОК МІСТА ЯК ЕКОНОМІЧНОГО ЦЕНТРУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ

Л. О. Чорна,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

О. О. Коваленко,

к. т. н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

С. В. Матусяк,

заступник Вінницького міського голови

У статті розглядаються питання системного підходу до розвитку міста як економічного центру прилеглих територій. Проаналізовані особливості розвитку сільськогосподарських областей. Запропоновані моделі розвитку міста та центрів розвитку на прикладі підприємства переробної промисловості.

In article questions of the system approach to a development of the city as economic centre of close located territories are considered. Models of a development of the city and the development centers on an example of the enterprise of process industry are offered.

ВСТУП

Системний розвиток міста залежить від багатьох факторів. Один з них — географічне розташування та взаємовплив розвитку прилеглих територій. Якщо розглядати обласний центр як місцевий економічний центр розвитку, то м. Вінниця — це центр розвитку сільськогосподарської території області. В зв'язку з цим актуальним є питання формування центрів розвитку, що будуть активно вливати на основні індикативні показники розвитку як області, так і конкретного міста.

Місто є найважливішим елементом національної економіки і досить складною багаторівневою структурою зі своєю внутрішньою динамікою. Для його економічної системи характерне поєднання економічної (виробничої, транспортної, будівельної, торгівельної), соціальної, інвестиційної, рекреаційної, інформаційної та інших складових, великої кількості різних елементів і зв'язків між ними, циркуляція значних потоків матеріальних, фінансових,

трудових та інформаційних ресурсів.

Час довів неефективність програм і концепцій соціально-економічного розвитку міст, що розроблялись раніше в Україні. В сьогоденних умовах, як і раніше, якість життя населення вітчизняних міст, їх інфраструктура і господарський розвиток відстають від аналогічних характеристик міст високорозвинутих країн. Саме тому проблеми розвитку міста повинні розглядатись разом з проблемами прилеглих територій за допомогою нових креативних методів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Теоретичною і методологічною основою праці слугували наукові положення публікацій М.Т. Агафонова, У. Ізарда, Н.І. Блажко, В.Г. Давидовича, П.С. Коваленка, О.А. Константинова, Г.М. Лаппо, Ф.М. Лістенгурта, О.П. Литовки, С.Я. Ниммик, С.С. Мохначука, М.Д. Пістуна, Ю.І. Пітюрєнка, В.В. Покшишевського, Ю.А. Пивоварова, О.У. Хомри, Б.С. Хорева,

Ю.Г. Саушкіна, А.В. Степаненка, О.І. Шаблія, Є.Н. Перцика, Р. Кауфмана та інших вітчизняних і зарубіжних учених. Місцеві економічні центри виступають ядрами просторової мережі поселень, взаємопов'язаних на основі географічного поділу праці, об'єднані спільністю організації й управління та господарською діяльністю низового адміністративного району. Вони мають вплив на розвиток прилеглих сільських та інших міських поселень. Від рівня їх розвитку залежить рівень розвитку системи в цілому. Одною з недосконало вивчених проблем є системний підхід до розвитку міста з врахуванням розвитку та особливостей прилеглих територій, зокрема в сільськогосподарських областях.

Мета статті — представити концепцію системного підходу до розвитку міста як економічного центру сільськогосподарської території.

РЕЗУЛЬТАТИ

У світі глобальних світових процесів особливо яскраво проявляється ідея сталого розвитку територій. Перехід до сталого розвитку, який задекларовано Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), світове співтовариство визначило як основну стратегію розвитку суспільства у XXI ст. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді: "людина — держава- природа". Основні принципи сталого розвитку населених пунктів проголошено у заключних документах Конференції Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (ХАБІТАТ-II), яка відбулася в 1996 році в м. Стамбулі (Туреччина). Важливі документи міжнародного значення за цією тематикою були також прийняті такими міжнародними організаціями як Європейська економічна Комісія ООН (Декларація про міста та інші населені пункти у новому тисячолітті, яка була прийнята на спеціальній сесії Генеральної асамблеї у 2001 році) [1, с. 23].

Аналізуючи глобальні міжнародні перетворення, що мали місце протягом кінця XX-го — початку XXI-го століть, та маючи на увазі те, що саме міста є головними осередками соціально-економічного життя людей, можна виділити такі міжнародні тенденції розвитку міст:

— чільне місце в процесі сталого розвитку населених пунктів займає людина, бо саме на задоволення її потреб повинні вирішуватись питання перенаселеності міст, охорони здоров'я та забруднення навколишнього середовища;

— половина населення світу проживає у містах. Наприклад, у Європі міське населення складає дві третини жителів, а, на противагу Європі, у Африці та Азії більшість населення живе в сільській місцевості. Отже, перевага міського населення спостерігається саме у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються;

— поряд з проблемою швидкого зростання населення постало питання зменшення темпів економічного розвитку, що призвело до зменшення робочих місць, а отже, і до зростання безробіття та неможливості забезпечити основні потреби громадян;

— постала проблема перенаселеності міст в країнах, що розвиваються, внаслідок швидкого зростання кількості міського населення, особливо за рахунок переселення молоді з сільських районів;

— спостерігається взаємозв'язок міських та сільських районів у всіх сферах: економічній, соціальній та екологічній. Саме великі, середні та малі міста є генераторами опосередковано-го зростання соціально-економічного рівня;

— останнім часом з боку громадських організацій все більше уваги приділяється проблемам охорони навколишнього середовища та екологізації виробництва. Але існує також тенденція перенесення екологічно шкідливих виробництв з розвинутих країн до країн, що розвиваються;

— переважно на місцевому рівні здійснюються певні види діяльності, що забруднюють навколишнє середовище та можуть призвести до негативних екологічних наслідків на глобальному рівні;

— процес урбанізації призвів до концентрації населення в міських агломераціях, які простягаються за межі адміністративних границь міст, охоплюють дві та більше адміністративних одиниць, мають місцеві органи влади з різними можливостями та пріоритетами і страждають від неможливості координації своїх дій. Виникає проблема забезпечення людей житлом на тлі урбанізації;

— роль великих та середніх міст у світі починає зростати, оскільки вони долучаються до процесу глобалізації вже на рівні місцевих органів влади, громад та окремих підприємств;

— на рівні країн, що розвиваються, посилюється децентралізація управління містами як інструмент активізації діяльності місцевих органів влади;

— посилюється роль місцевих органів влади, що здійснюють функції налагодження

зв'язків та встановлення більш тісних партнерських відносин між урядами країн, що призводить до посилення розвитку окремих населених пунктів. Досить важливою є також тенденція залучення міської громади до покращення становища в окремому населеному пункті з боку місцевої влади, що ґрунтується на засадах прозорості, підзвітності та відкритості дій органів влади, з метою захисту інтересів місцевої громади.

Таким чином, враховуючи останні світові тенденції зростання глобалізації та взаємозалежність світової економіки, хочемо наголосити, що співробітництво на рівні органів місцевої влади набуває великого значення. Існує необхідність прояву ініціативи міськими органами влади щодо стимулювання та закріплення вже існуючих форм співробітництва та партнерства для покращення соціально-економічних умов проживання населення.

Сьогоднішній стан міст України характеризується значними відмінностями у рівнях їх соціально-економічного розвитку, неузгодженістю низки законодавчих та нормативно-правових актів з містобудівних питань, недостатньо чітко визначеною загальнодержавною стратегією. Спостерігається досить велика концентрація населення та виробництва у великих містах на тлі неефективного, уповільненого розвитку більшості середніх і малих міст. Це є наслідком надмірного втручання держави в регіональну політику протягом тривалого періоду, що призвело до значних територіальних диспропорцій у економічному розвитку країни, недоліків у територіальній організації суспільства, системі поселень. Відтак, погіршилась демографічна ситуація в країні, якість життя населення, знизився рівень зайнятості. Практично в усіх містах України посилюються процеси депопуляції населення.

Погіршується стан житлово-комунального господарства, санітарно-гігієнічна і епідеміологічна ситуація, особливо у великих містах. Зменшуються обсяги капітальних вкладень у розвиток житлового будівництва, введення в експлуатацію нових та відремонтованих житлових приміщень.

Актуальна проблема міст України — їх екологічне неблагополуччя. Екологічний стан міста нерозривно пов'язаний із загальною соціально-економічною ситуацією в ньому, реалізацією міської екологічної, містобудівної і житлової політики. Забруднення атмосфери, джерел питного водопостачання, незадовіль-

ний стан справ із знешкодженням твердих побутових і промислових відходів тощо, — все це негативно позначається на здоров'ї населення.

В умовах сьогодення необхідно розробляти принципово нові програми розвитку міст України. Вони повинні містити розгорнуті систематизовані міжнародні порівняння наявних ресурсів (трудових, фінансових, інвестиційних, природних), рекомендовані показники, технології, заходи, прийняті рішення та очікувані результати. Крім цього, ефективність програм такого роду буде в значній мірі залежати від правильно сформульованих і поставлених цілей. Для цього потрібно розробити систему цілей ефективного розвитку міста, регіону, країни. Вибір найбільш важливих та актуальних цілей, які мають значну перспективу реалізації, — є неодмінною умовою ефективного та оптимального розвитку міст, регіонів та України в цілому [2, с. 156].

При аналізі стартових умов соціально-економічного розвитку міста варто дослідити наступні фактори: величину та ефективність використання міського соціально-економічного потенціалу; якість життя населення; економічну та екологічну ситуацію на території міста і прилеглих територій; стан системи місцевого самоврядування.

Узагальнююча оцінка вихідної соціально-економічної ситуації включає комплексний аналіз таких основних факторів місцевого характеру, які визначають соціально-економічний розвиток міста:

1) потенціал соціально-економічного розвитку міста:

- а) виробничий потенціал;
- б) трудовий потенціал;
- в) фінансовий потенціал;
- г) інвестиційний потенціал.

2) якість життя населення;

3) ресурсний потенціал (географічний, природно-ресурсний та демографічний потенціали);

4) екологічна ситуація (стан атмосферного повітря, водного середовища, радіоактивного забруднення);

5) потенціал готовності до соціально-економічних перетворень у місті;

6) управління містом.

Специфічними функціями місцевих економічних центрів адміністративної області є функції управління, організації й розподілу в межах прилеглої до них території. Така їх діяльність тривалий час виділила центри зі скла-

Рис. 1. Модель міста як центру сільськогосподарської області

ду інших сільських поселень. Крім того, адміністративні, організаційні, культурні функції визначили дещо вищі темпи розвитку місцевих центрів у системі населених пунктів району.

Об'єктивною передумовою для соціально-економічного розвитку місцевих економічних центрів є їх транспортно-географічне розташування. Найкраще розташування мають ті поселення, які розміщені в географічному центрі області й поблизу нього [3, 3].

Для більшості місцевих економічних центрів області містоформуючою сферою є промисловість, насамперед такі галузі, як харчова, машинобудівна, легка, деревообробна, будівельних матеріалів. Розвиток промисловості в місцевих центрах відбувається повільно, хоча й існують резервні території для будівництва і є достатня кількість трудових ресурсів.

Активізація економічного розвитку місцевих центрів області й посилення їх ролі в соціально-економічному розвитку сусідніх територій можлива тільки на основі структурної перебудови економічної бази, за умови розвитку нових форм господарювання, залучення вітчизняного виробничого потенціалу та іноземних інвестицій. Достатній освітній рівень трудових ресурсів дає змогу створювати в місцевих центрах дрібні високотехнологічні підприємства різних галузей промисловості, об'єкти виробничої інфраструктури.

З метою підвищення рівня соціально-еконо-

мічного розвитку місцевих економічних центрів області необхідно ефективно використовувати існуючий виробничий потенціал, розвивати соціальну інфраструктуру, поліпшувати технічний стан багатьох об'єктів і рівень забезпеченості населення різними видами послуг в цілому ряді міжгосподарських центрів і центрах куштових систем розселення.

Розглянемо деякі економічні показники розвитку м. Вінниця. Нині у місті діє 78 великих і понад 3000 малих підприємств, серед яких 101 утворено на основі капіталовкладень іноземних інвесторів та 30 філій спільних підприємств. В економіку міста здійснюють інвестування фірми 23 країн світу, а серед них найбільше з Австрії (53,7%), Іспанії (12,6%),

Німеччини (4,7%). У процесі реформування економіки міста помітно вирізнялись галузі легкої та переробної промисловості. Унікальністю продукції та досягненням рівня світової якості відзначається завод "Кристал", де виготовляють діаманти круглої форми з 57 гранями, які користуються широким попитом у багатьох країнах світу. Відомі і визнані у багатьох країнах світу швейні вироби фабрик "Володарка" та "Поділля". Далеко за межами регіону відомі продукти харчування виробництва українсько-австрійського підприємства "Поділля-ОБСТ", продукція українсько-іспанської фармацевтичної фірми "Сперко-Україна", сучасні вироби і блоки для житлового і промислового будівництва спільного українсько-канадського підприємства "Новолак" та ін. Впродовж багатьох років на Європейському континенті користуються попитом гідравлічні насоси і системи для сільськогосподарської та іншої техніки виробництва акціонерного товариства "Вінницький завод тракторних агрегатів". Вінницька державна картографічна фабрика продовжує забезпечувати поліграфічною продукцією не лише Україну, а і країни ближнього зарубіжжя. На внутрішньому ринку помітно зростає конкурентоспроможність продуктів харчування виробництва ТОВ "АВІС", "Вінницької харчосмакової фабрики" та "Олійно-жирового комбіна-

Така і аналогічні моделі повинні розглядатись керівництвом міста як базові при ухваленні рішень щодо інвестицій, розвитку території тощо.

ВИСНОВОК

Таким чином, можна зробити висновок, що системний підхід до проблем розвитку міста дозволяє сформувати загальну концепцію розвитку міста, виявити основні фактори взаємовпливу розвитку території та основних об'єктів, сформувати моделі сталого розвитку як на макро-, так і на мікрорівнях.

Література:

1. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по населенным пунктам (Хабитат II), Стамбул, 3—14

июня 1996 года (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.97.IV.6).

2. Жаворонков С. Комплексный подход к созданию благоприятных условий для инвесторов: опыт Новгородской области. — Москва. — 2002. — 204 с.

3. Місцеві економічні центри у господарському розвитку обласного мезорайону (на прикладі Волинської області) 2000 года. Автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02/ А.М. Слащук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — 19 с. — Укр.

4. Благов Г., Зінов'єв Г. Підходи до розробки стратегії сталого розвитку міст України / Економічний Часопис-XXI. — 2003. — № 6.

5. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3—14 июня 1992 года (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.93.I.8 и исправления), том I: Резолюции, принятые на Конференции.

6. Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 25. — Ст. 195.

7. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170 із змінами.

Рис. 2. Модель центру розвитку

ту". Помітно зростає питома вага діючих у місті малих підприємств. У ході реалізації стратегічного плану економічного та соціального розвитку міста на 2002—2010 роки відкриваються широкі перспективи для інвестування започаткованих міською владою заходів енергозбереження на підприємствах комунальної власності, будівництва та реконструкції житлового фонду та інших напрямів життєдіяльності міста.

На рис. 1 представлена модель міста як центру сільськогосподарської області. Виявлені такі чинники — постачання продуктів сільськогосподарства для населення міста; постачання продуктів сільськогосподарства для харчової промисловості міста; трудові ресурси сільських прилеглих територій як робоча сила сільськогосподарських підприємств та підприємств міста. Крім того, представлено модуль розвитку рекреаційних зон території, що сприятиме екологічному та економічному розвитку як міста, так і сільського господарства.

На нашу думку, системний підхід до розвитку міста доцільно розробити модель центру розвитку. Наприклад, таким центром може бути переробне підприємство (Наприклад, у Вінницькій області — Поділля Обст), яке відносно себе групує низку факторів, що позитивно впливає на розвиток території та громади.

зайнятість
робоча сила
міста)

ЦЕНТР РОЗВИТКУ

потреба в
продукції
сільського
господарства